

Şebinkarahisar'da Mengüçüklü Devri Vakıfları (Sûfî Kolonizasyon)

Mehmet Fatsa*

Özet

Mengüçüklü hükümdarı Melik Fahreddin Behramşah devrinde Karahisar'da faaliyet gösteren Şeyh Süleyman, Şeyh Sinan gibi Türk dervişlerinin, yörenin kolonizasyonunda özel bir yeri vardır. Ahalisi Hristiyan olan Şebinkarahisar şehrinin girişinde stratejik bir yerde, söz konusu bu iki dervişin, devrin hükümdarı Melik Fahreddin Behramşah'ın fiili desteğini alarak kurdukları zaviyeler, başlangıçta bölgenin iskân sürecine katkı sağlarken, eğitim ve din hizmetleri verirken, giderek umumî yol üzerinde köprü ve imaret işini de üstlenmiş görülmektedir.

Halk üzerindeki tesirlerini ve sosyal yaşamdaki etkinliklerini fark eden devrin yöneticileri, bu iki zaviyeye vakıflar tahsis etme ihtiyacı hissetmiş, maddî ve manevî destek verme yoluna gitmiştir. Önce Mengüçüklü beyleri, sonra da Osmanlı yöneticileri tarafından desteklenen söz konusu bu kurumların tarih boyunca oynadığı rolü, belgelerin elverdiği ölçüde anlatmaya çalışılmıştır. Amacımız, kaybolmaya yüz tutmuş tarih ve kültür varlıklarımızı yeniden ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Şebinkarahisar, Mengüçüklüler, Vakıf, Melik Fahreddin, Zaviye, Cami, Şeyh Süleyman ve Şeyh Sinan.

The Foundations of Mengucuklu Era in Sebinkarahisar (Sufi Colonization)

Abstract

Turkic Derwishes like shaykh Suleyman and Shaykh Sinan who acted in Karahisar in the era of Melih Fihreddin Behramsah, a Mengucuklu ruler has a special place in the colonization of the region. Founded by these two dervishes in a strategic place nearby the gate of the city, Sebinkarahisar where the inhabitants were Christian with the actual support of Melih Fahreddin Behramsah, the ruler of the era, the Lodges initially contributed to the settlement and gave religious and educational services and were seen to be gradually taken over the constructions of road, bridge and imarat (place which served free food to the poor and to others).

Rulers of the era who realized their influence on the people and on the social life needed to dedicate foundations to these lodges and supported materially and spiritually. It is analyzed here -as possible as the documents allowed- the role of these institutions in the history which were supported formerly by Mengucuklu lords and later by Ottoman ruler. The aim is to uncover the lost history and the cultural heritages.

Key Words: Sebinkarahisar, Mengucuks, Foundation, Melik Fahreddin, Lodges, Mosque, Shaykh Suleyman and Shaykh Sinan.

* Araştırmacı, Yazar

Giriş:

Halkın anlatımına dayandırılarak yapılan bir araştırmada, Amasya yöresinden ayrılan bir kısım ulema ve meşayih içinden Şeyh Karaman, Şeyh Sinan, Şeyh Hasan ve Şeyh Süleyman adlı dervişlerin, 1160'lı yıllarda Şebinkarahisar yöresine gelerek, buralarda *irşat* faaliyetine başladıkları belirtilmektedir (Okutan 1958: 74-75; Karpuz 1988: 327)¹. Tevatüre dayandırılmasına rağmen, kaynaklar bu bilgileri büyük ölçüde doğrulamaktadır².

Melik Fahreddin Behramşah döneminde bu dervişlerin Şebinkarahisar'da oldukları ve 1180'li yıllarda Avutmuş köyünde bina edilen zaviyede görevlendirildikleri anlaşılmaktadır (Barkan 1942: 279-304). Burada kurulan tesislerde görevli personelin maişetini karşılayacak akarı tespit eden orijinal vakfiyeler ise maalesef elde değildir. Ancak aslına bakılarak 14. yüzyıl ortalarında düzenlendiği anlaşılan istinsah metinler, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde muhafaza edilmektedir.

19. yüzyılda ana vakıf defterlerine yazılan bu metinlerin, Karahisar kadılığından alındığı bilinmektedir (VGM, Belge Listesi: 1/38). Söz konusu metinlerden biri Şeyh Süleyman Zaviyesi'ne, ikincisi ise Şeyh Sinan Zaviyesi'ne aittir. İşte Giresun yöresinin bu ilk vakıf kurumlarını, istinsah metinlerden ve daha başka belgelerden yararlanarak, anlatmaya çalışacağız.

A- Şeyh Süleyman Zaviyesi

1- Vakfiye: Şeyh Süleyman'dan bahseden en eski belge, yukarıda ifade edildiği gibi istinsah bir vakfiyedir. Bu belge Şeyh Süleyman'ın kendi adına değil de, ahfadından yani torunlarından Hasan oğlu Şeyh Muineddin adına kayıtlıdır. Vakfiyenin tanzim tarihi milâdî 1347 yılının güz aylarına tekabül etmektedir. Aslı Arapça olan metnin dua kısmı hariç tutularak yapılan tercümesinde vakıf sahibi kişi; "*Abbas(i) soyundan Gazi Davud'un oğlu Melik Behram Gâzînin mahdumu Şeyh Süleyman oğlu merhûm Şeyh Sarimüddin'in mahdumu merhûm Şeyh Hasan'ın oğlu hayrât ve hasenat sâhibi Şeyh Mu'înüddin*" şeklinde takdim edilmektedir (VD 581: 296/298).

Buna göre 1347'de hayatta olduğu anlaşılan Şeyh Mu'ineddin, zaviye kurucusu Şeyh Süleyman'ın üçüncü kuşaktan torunudur. Ancak bu bilginin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Zira vakfiyeye göre Şeyh Süleyman ile torunu Şeyh Mu'ineddin arasında sadece iki kuşak vardır. Bu da ortalama 40-50 yıla tekabül eder. Oysa Şeyh Süleyman Mengüçöklülerin bölgede hüküm sürdüğü 12. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Buna rağmen kurucu şeyhten yıllar sonra tanzim edildiği anlaşılan vakfiyeden Osmanlı öncesinde yaşamış, zaviyedar üç kişinin adını öğrenebiliyoruz.

Vakfiyenin bu kısmında önemli bir bilgi/iddia daha dikkat çekiyor: Buna göre Şeyh Süleyman, Hz. Peygamber'in amcası Ebü'l Abbas soyundan Gazi Davud oğlu Melik Behram Gazi'nin oğludur. Tahrir ve vakıf defterinde de bu bilgi ısrarla vurgulanmıştır (VD 581: 296; TT 478: 152; TT 255: 87). Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, "*Karahisar-ı Şarkî emiri Davud Bey oğlu*

16. yüzyılda düzenlenmiş olan tahrir defterleri, bu bilgileri kısmen de olsa doğrulamaktadır. Nitekim 1530 tarihli muhasebe defterinde Şeyh Hasan'ın Melense Köyü'nde, Şeyh Karaman'ın Buzkeçi Köyü'nde, diğer iki dervişin de Avutmuş Mahallesi'nde zaviye tesis ettikleri belirtilmektedir (BOA, TT, nr. 387, s. 575, 578, 580, 581, 596).

Tevatür bilgileri Şebinkarahisar İlçe Halk Eğitim Müdürü Sayın Sabri Camcı'dan temin edilmiştir.

Behramşah, kendisini 'âl-i Abbas'tan sayardı. Şeyh Muineddin Süleyman zaviyesine mezar-ı vakf eylediği vakfiyesinde Abbasî olduğunu kemal-i ehemmiyetle kayd ittirmiş ti" (H.Hüsameddin 2007: 8) diyerek bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Ancak bu rivayete yine de ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü siyasi ve askerî bakımdan zayıf bir Türk hanedanı olan Mengüçüklülerin bir meşruiyet çabasıyla soylarını, devrin egemen gücü Abbasî Halifeliği ile ilişkilendirme gereği duymuş olmaları muhtemeldir. Buna karşın Şeyh Süleyman'ın, Mengüçüklü hanedanı ile kan bağından bahsedilen bilgi doğru olmalıdır. Nitekim fetihten sonra yurt tutulan yerlerin, *kılıç hakkı* olarak, kendi kabilesinden bir derviş ile paylaşması da akla uygundur.

Merhum Osman Turan'a göre, devrin hükümdarı tarafından 1317'de vakıf kurulmuş, 1348 yılında da vakfiye senedi düzenlenmiştir. Söz konusu vakfiye senedinde Şeyh Pir Hasan, Şeyh Sinan ve Şeyh Süleyman adlı üç dervişten bahsedilmiştir (Turan 1980: 77). Ancak bahsedilen bu belgeler, vakfiyenin orijinali değildir.

Muhtemelen Behramşah hanedanıyla kan bağı da olan bu dervişler, vakfiye tarihinden çok önce yaşamış ve ölmüşlerdir. Vakfiyede atıf yapılan Behramşah hanedanı Mengüçük Ahmet Gazi oğlu İshak, oğlu Davut, oğlu Melik Fahreddin Behramşah, oğlu Muzaferüddin Mehmet ve onun da oğulları Melik Ahmet Bey ve Melik Nebi Bey şeklindedir (Aziz b. Esterâbâdî 1990: 219, 236, 249, 438, 442)³.

İstinsah vakfiyenin yazıldığı 1348'de Şebinkarahisar hâkimi Muzaferüddin Mehmet Bey, Anadolu topraklarının kuzeyine hükmeden Eretnaoğulları beyliğine bağlıdır. Bu tarihte Şeyh Süleyman zaviyesi şeyhliğine Şeyh Mu'ineddin Ali'nin baktığı ifade edilmiştir (Şemseddin Sami 1316: 2800; H. Hüsameddin, 2007: 8; Yücel 1989: 6, 14).

Vakfiye içinde dikkat çeken bir başka bölüm ise, zaviyeye gelir yazılan köy, mezra ve çiftliklerle ilgili kısımdır. Buna göre Gedehor (Şaplıca), Gezanç (Kayalı), Haneke (Sultan-konağı) ve Çamoluk ilçesinin doğusunda bulunan Teştik köyü ile yerini tespit edemediğimiz Kösrelük ve Çağlan çiftlikleri vakfın geliri yazılmıştır⁴. Bu bilgiler Sultan II. Selim (1569-1574) devrinde hazırlanmış vakıf defterinde biraz daha genişletilerek tekrar edilmiştir (TT 557: 10).

Vakfın şartlarını sultan, emir ve vezir de olsa, hiç kimsenin değiştiremeye hakkının bulunmadığı, amacı dışında kullanılamayacağı kuvvetle belirtildikten sonra, aksine davranan kişilerin Cenab-ı Hakk'a karşı büyük bir cürüm işlemiş olacağı uyarısında bulunmaktadır. Ayrıca vakfın mütevellisinin Şeyh Süleyman neslinden gelen erkeklerden olabileceği, kız evlada bu hakkın verilmeyeceği, *evlad-ı vâkıfın inkırazı* durumunda vakfı yönetecek kişinin kadı ve ulemanın tensibi ile belirlenebileceği vurgulanmaktadır.

Osman Turan, Muzaferüddin Mehmet'in başka bir oğlunu da *Nasreddin Behramşah* şeklinde ifade eder. (Turan, s. 281).

Vakfiyede Gedehor köyünün sınırları Lüken Alanı, Gürcarslan, Hapas, Nasara Kilisesi, Yosaki yeri, Varvandike, Söyke Kaya, Geriş, Keçibeleni, Bağdo, Lüken Kıranı; Haneke köyünün sınırları Tatar Yurdu, Baştarla, Fundalık, Zorluk Tepesi, Dere, Deşlik Tepesi, Harman Çatağı, Karataş, Dere Köprüsü, Beğderesi; Gezanç köyünün sınırları Kelkit Nehri, Deşlik Tepesi, Meşhet Vadisi, Kızıl Güni, Ulu Kırın, Kireçlik, Nalbant Kıranı ve Kızıl Tarla şeklinde zikredilmiştir.

Vakfiyede Şeyh Süleyman'ın ve soyundan gelenlerin bağlı olduğu züht hareketinin din ve dünya görüşü de yansıtılmaktadır. Buna göre *dünya, üzerinden gelinip geçilen bir köprü gibidir. Ahiret'in mezarı, tarlasıdır. Uzun süre ikamet edilecek bir yer değildir. Akli başında olan kimseler, asıl ikamet yeri Ahiret yurdu için burada azık toplar, hazırlık yaparlar. Bu yüzden dünyaya iltifat etmezler. Dünyada sahip oldukları zenginliği, ne malın ne de evladın fayda vermediği Ahiret günü için infak ederler.*

2- Zaviye: Osmanlı idaresine geçtikten sonra yapılan ilk tahrir kaydının tarihi 1485 yılıdır. Bu sayımda Avutmuş köyünde oturan bir grup dervişten söz edilmiştir ki, bunlar Şeyh Pir Hasan oğlu Şeyh Hayreddin, Celaleddin oğlu İsa Şeyh, Şeyh İsa oğlu Ahmed Fakih, Sadeddin oğlu İbadullah ve Şeyh Muhyiddin oğlu Durdu adıyla kayda konu olmuş beş kişidir (TT 37: 827). 1530 tarihli defterde ise bu konuda fazla bilgi yoktur.

Yetersiz de olsa, söz konusu defterdeki verilere göre Şeyh Süleyman Zaviyesi'ne malikâne gelirleri açısından bağlı olan Avutmuş köyünde 12 hane, 7 yetişkin bekâr erkek (mücerred) nüfus vardır. Vergi hâsılı 2.983 akçe olan köyden zaviyeye ayrılan miktar ise 380 akçedir. Aynı şekilde, Şeyran'a bağlı bu günkü adı *Beydeğirmeni* olan Kirtanus'ta 24 hane, 3 yetişkin erkek nüfus tespit edilmiştir. Köyün vergi geliri 1.802 akçedir. Zaviyeye ayrılan miktar ise 1.360 akçedir.

Günümüzde neresi olduğunu tam olarak bilemediğimiz Gilenç köyünde 8 hane vardır. Köyün vergi geliri 500 akçedir. Zaviyeye ayrılan miktar ise 90 akçedir. Halkı gayrimüslim olan Çardakbâlâ köyünde 18 hane ve 3 yetişkin erkek nüfus tespit edilmiştir. Köyün vergi geliri 1.921 akçe, zaviyeye ayrılan malikâne hissesinin miktarı ise 1.050 akçedir. Ayrıca hangi köyde oturduğu belli olmayan Şeyh Durdu tasarrufunda bir araziden bahsedilmiştir. Bu arazinin vergi geliri 974 akçe, zaviye hissesi ise 900 akçedir. Bu durumda Şeyh Süleyman vakfının toplam geliri 3.780 akçedir (TT 387: 575, 577, 596). Söz konusu vakıf gelirleri *tablo-1'de* gösterilmiştir.

1530'da Şeyh Süleyman vakfı mütevellisi olduğu anlaşılan Şeyh Durdu, Gilenç ve Çardakbâlâ köylerinin zaviye hisselerini, yıllık iâşesini karşılamak için tasarruf etmektedir. Başka bir ifadeyle Şeyh Durdu'nun *zaviyedardık* görevi karşılığında 2.040 akçe tasarruf hakkı vardır. Kalan miktar zaviyenin diğer personeli arasında pay edilmektedir.

Tablo-1: Şeyh Süleyman Vakfına Gelir Yazılmış Köyler (1530)^s

	Kaza/Nahiye	Köy/Mezra	Hane	Mücerred	Hâsıl	Zaviye Hissesi
1	Karahisar-ı Şarkî	Avutmuş	12	7	2.983	380
2	Şeyran	Kirtanus	24	3	1.802	1.360
3	Karahisar- Şarkî	Çardakbâlâ	18	3	1.921	1.050
4	Karahisar-ı Şarkî	Gilenç	8	-	1.161	90
5	Karahisar-ı Şarkî	Şeyh Durdu Yeri	-	-	974	900
Toplam			62	13	8.841	3.780

Avutmuş köyünde bulunan Şeyh Süleyman Zaviyesi'nin bu tarihte yoğunluğunun azaldığı, bazı imtiyazlarına son verildiği, bu yüzden de gelirlerinin düştüğü anlaşılmaktadır. Ancak 16. yüzyıl ortalarında buranın önem ve yoğunluğunun yeniden arttığı görülmektedir. Nitekim 1547

tarihli tahrir defterinde Haneke mezrasında bulunan Eskiçiftlik ile Şeyh Durdu tasarrufundaki bir mezra, yeni gelir kaynağı olarak kaydedilmiştir (TT 255: 87).

Bu konuda en fazla bilgi Sultan II. Selim (1569-1574) döneminde hazırlanmış olan vakıf defterinde yer almaktadır. Buna göre Şeyh Süleyman vakfına yeni kaynaklar bulunmuş, gelirleri artırılmıştır. Yeni duruma göre Gezanç, Haneke köyleri ile Eskiçiftlik denilen yerin tüm gelirleri; şehirdeki bazı dükkânların kiralari; Çardak, Avutmuş ve Gedeher köylerinin malikâne gelirleri; Kirtanus köyünün malikâne hissesi, Gilenç köyünün malikâne hissesinin yarısı bu vakfın akarı kaydedilmiştir. Bu tarihte Şeyh Durdu oğlu Kasım, Hacı Ahmed oğlu Şehabeddin, Hıdır oğlu Mahmud, Abdülhay oğlu Mehmed, Mahmud oğlu Mustafa ve Hüseyin adlı şahıslar vakfa bağlı kurumlarda görev yaparken, köylerin gelirlerini tasarruf eden müştereklerdir (TT 557: 9-10; TT 478: 39-40)

1569 tarihli tahrirde Şeyh Süleyman vakfının mütevellisinin yaşadığı Avutmuş köyü vergi gelirleri bakımından iki gruba ayrılmıştır. Köyde bulunan arazileri, bağları ve bahçeleri ekip biçen çiftçilerden alınan vergilerin *divanîsi* sipahiye, *malikâne* hissesi ise vakfa gelir yazılmıştır. Buna göre, 15 adet üzüm bağının gelirleri dâhil, toplam 6.660 akçeden 2.540 akçesi Şeyh Süleyman vakfına ayrılmıştır (tablo-2).

Ayrıca bu tarihte Avutmuş'ta *evlâd-ı vâkıftan* olanlar Abdülhay oğlu Mehmed, Durdu oğlu Kasım, Hıdır oğulları Şeyh Mahmud ve Şeyh Yusuf, Hacı Ahmed oğlu Şehabeddin ve Kasım oğlu Abbas şeklinde zikredilmiştir. Müteveli ve şeyhlik görevine kimin baktığı açıkça belirtilmemiştir.

Tamamı Müslüman olan Avutmuş köyünde bu tarihte 12 çiftçi hane, 15 yetişkin erkek yaşamaktadır. Arazileri geniş ve verimli olan köyün ana geçimi tarım ve hayvancılıktır. Ayrıca arıcılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Köyü ikiye bölen dere üzerinde bir değirmen, bir de köprü vardır. Burada faal durumda olan Behramşah Camii ile Zaviye'de 16 hizmet erbabının adı yer almaktadır. Bu kişilerin bir kısmı çevredeki iskân yerlerinde oturmaktadır (TT 478: 39-40). Aynı tarihlerde *müderres* ve *vâiz* olduğu haber verilen Mevlâna Ahmed'in, Behramşah Camii'nde görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durum civarda bir medrese olduğuna işaret olabilir⁶.

Tablo-2: Şeyh Süleyman Vakfının Gelir ve Personel Durumu (1569)⁷

Görevli Kişiler	Görevleri	Gelir Yazılmış Yerler		Miktar
Evlâd-ı Şeyh Süleyman:		Gezanç Köyü	İki baştan Vakıf	900
		Gedeher Köyü	Malikâne Hissesi	2.460
Şeyh Şehabeddin (Hacı Ahmet oğlu)	Meşihat Tevliyet Nezaret İmamet Hitabet Köprücü	Kirtanus Köyü	Malikâne Hissesi	3.270
Şeyh Mehmet (Abülhay oğlu)		Avutmuş Köyü	Malikâne Hissesi	2.540
Şeyh Durdu (Şeyh Bahaeddin oğlu)		Çardakbalâ Köyü	Malikâne Gelirinin 1/2	1.125
Mevlâna Kasım (Şeyh Durdu oğlu)		Gilenç Köyü	Malikâne-Divanîsinin 1/2	1.062
Şeyh Mahmut, Şeyh Yusuf (Hıdır oğulları)		Haneke Mezrası	İki Baştan Vakıf	647
Şeyh Abbas (Kasım oğlu)		Eskiçiftlik Çiftlik	Ürün Geliri Vakıf	400
Şeyh Mahmut (Hızır oğlu)		Şehirde Dükkânlar	Yıllık İcâresi	10
Şeyh Fetaneddin ve Şeyh Muineddin				

Bu tarihte Şeyh Süleyman vakfına bağlı olan Behramşah Camii'nde *müezzin* Hasan oğlu Mehmed, Şeyh Seydi *çırakdâr*, Hasan oğlu Süleyman *kayyım*, Yakup oğlu Ali, Ali oğlu Pir Maktum, İlyas oğlu İsa, Abdullah oğlu İskender gibi şahıslar ise çeşitli hizmetlerle görevli kişilerdir (TT 478: 39).

BOA, TTD, nr. 478, s. 39-40, 146, 150-153; nr. 255, s. 86-87; nr. 557, s. 10.

Evliya Çelebi 17. yüzyılda Şebinkarahisar kasabasında dokuz mahalle içinde 1.600 hane, Kale'de bir cami, şehirde iki hamam, dört han, bir bedesten, yedi mektep ile varoşlardaki mescitlerden ve üç adet de tekkenin varlığından söz eder (Evliya Çelebi 1993: 677). Büyük ihtimalle söz konusu tekkeler Pir Hasan, Şeyh Süleyman ve Şeyh Sinan adına kurulmuş ve bu tarihte faal durumda olan kurumlardır.

Şeyh Süleyman vakfının daha sonraki yüzyıllardaki durumu hakkında, şimdilik elde fazla bilgi yoktur. 1642 tarihli avarız kayıtlarında Gevezit Nahiyesi'ne bağlı olan Avutmuş köyünden bahsedilmekte ve 10 kişinin burada *zaviyedar* konumunda olduğu bilgisine yer verilmektedir (tablo-3). Bu tarihte zaviye postnişini Şeyh Bahaeddin oğlu Şeyh Hasan'dır. Zaviye görevlileri dışında, 41 hane de vergi mükellefi olarak kayda konu olmuştur. Mustafa adlı bir kişi de Behramşah Camii'nde müezzindir. Köydeki üzüm bağlarının, genellikle kasabada ve çevre köylerde oturan ahali tarafından tasarruf edildiği ifade edilmektedir (Öz vd 2008: 14-15, 24-25).

Tablo-3: Şeyh Süleyman Zaviyesi Görevlileri (Avutmuş/1642)*

	Baba Adı	Adı	Görevi	Açıklama
1	Şeyh Bahaeddin	Şeyh Hasan	Zaviyedar	Postnişindir
2	Muineddin	Mehmet	Zaviyedar	-
3	Abbas	Mehmet	Zaviyedar	-
4	Süleyman	Mehmet	Zaviyedar	-
5	Abdülgâni	E y a p	Zaviyedar	12 akçe ile gelire ortak
6	Abdi	Mustafa	Zaviyedar	
7	Uğurlu	Sadi	Zaviyedar	-
8	Sadi	Süleyman	Zaviyedar	-
9	Mahmut	İsa	Zaviyedar	-
10	Hüseyin			Eyüp Çelebi yerine

3-Şeyh Süleyman'ın Nesebi: Bu konuda elde bulunan en önemli belgeler, vakfiye ve tahrir defterleridir. Buna göre Şeyh Süleyman'ın nesebi, Hz. Peygamber'in amcası ve Abbasî devletini kuran hanedanın cediti Ebu'l Abbas'a uzanmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 581 numaralı defterdeki Arapça istinsah metinde; "*Abbas(î) sülâlesinden Gazi Davud'un oğlu Melik Behram Gâzînin mahdumu Şeyh Süleyman oğlu merhum Şeyh Sarimüddin'in mahdumu merhum Şeyh Hasan'ın oğlu hayrât ve hasenât sâhibi Şeyh Mu 'înüddin*" denilmektedir (VD 581: 296/298).

Bu ifadelere göre 1347 tarihinde hayatta olduğu anlaşılan Şeyh Mu'ineddin, zaviye kurucusu Şeyh Süleyman'ın üçüncü kuşaktan torunudur. Yukarıda ifade edildiği gibi bu bilgi büyük ihtimalle eksiktir. Çünkü mevcut vakfiyeye göre Şeyh Süleyman ile Şeyh Mu'ineddin arasında sadece iki kuşak vardır ki, bu da ortalama 40 yıla tekabül eder. Oysa Şeyh Süleyman Mengüçöklülerin bölgede egemen olduğu 12. yüzyılın başlarında yaşamıştır.

Osmanlı idaresine girildikten sonra yapılan ilk (1485) tahrir kayıtlarında, zaviyede görevli kişiler Şeyh Pir Hasan oğlu Şeyh Hayreddin, Celaledin oğlu Şeyh İsa, Şeyh İsa oğlu Ahmed Fakih, Sadedin oğlu İbadullah ve Şeyh Muhyiddin oğlu Şeyh Durdu şeklinde ifade edilmiştir (TT 37: 827).

Bundan sonra yapılan tahrir kaydının tarihi 1530'dur⁹. Bu defterde yer alan Karahisar vakıfları arasında, Sadeddin oğlu Şeyh Durdu *zaviyedâr-ı Şeyh Süleyman* imlasıyla kayıt edilmiştir (TT 387: 596). Bu kişinin kurucu şeyhin neslinden geldiği açıkça belirtilmemiş olsa da, maddî mirasın kan bağı ile intikal edebileceğine dair vakıf şartı dikkate alındığında Şeyh Durdu ile Şeyh Süleyman arasında nesep ünsiyeti aramak yanlış olmayacaktır.

Nitekim 1547 tarihili tahrir defterinde, Gedeher (Şaplıca) köyünün malikâne hissesi, Haneke (Sultankonağı) ile Gezanç (Kayalı) civarında adı verilmemiş olan bir mezranın gelirleri üç kişi arasında pay edilmiştir. Bunlar *evlâd-ı Şeyh Süleyman* şeklinde kaydedilmiş Şeyh Durdu'nun kendisi, oğlu Mevlâna Kasım ve Hacı Ahmet oğlu Bahaeddin adlı kişilerdir. Yine aynı kayıтта Sadeddin oğlu Şeyh Durdu adlı dervişin zaviye şeyhliğine baktığı ifade edilmiştir (TT 255: 87, 98). Bu kişi 1485 tarihinde adı geçen Şeyh Durdu'nun torunu olmalıdır. Zira baba adının torunlara verilmesi, o devirlerde sıkıca uyulan bir gelenektir.

Bu durumda 15. yüzyılın ikinci yarısında hayatta olan Şeyh Sadeddin'in yerine oğlu Şeyh Durdu geçmiş, sonra Şeyh Sadeddin, sonra da bu görev torun Şeyh Durdu'ya intikal etmiştir. Söz konusu Şeyh Durdu ve oğlu Mevlâna Kasım'ın 1569 yılında da hayatta olduğu anlaşılmaktadır (TT 478: 115). Bu tarihten sonra Şeyh Süleyman nesli konusunda fazla bilgi edinemiyoruz. 1642 tarihli avarız kayıtlarında 10 kişi *zaviyedâr-ı Şeyh Süleyman* yazılmış ancak bunların, nesebine dair bir işaretle bulunulmamıştır (tablo-3) (Öz vd 2008: 14).

B-Şeyh Sinan Zaviyesi

1-Vakfiye: Şebinkarahisar kadılığında muhafaza edilirken, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivine gönderilen 716 (1316) tarihli Arapça vakfiye, Pir Hasan tarafından düzenlenmiştir. Pir Hasan, vakfiyedeki ifadelerle göre aynı zamanda vakfı kuran kişidir. Buna göre o, kendi mülkü olan Tur Sahrası adlı genişçe bir araziye vakfederek zaviye kurmuş ve mütevellî olarak da Şeyh Sinan'ı görevlendirmiştir.

Vakfa konu Tur Sahrası'nın, kasabanın güneyindeki Burdur köyü civarı olduğu anlaşılmaktadır. Pir Hasan'ın kimliği konusunda ise, şimdilik bilgi sahibi değiliz. Ancak ilk Türk iskânı sürecinde kurulan zaviye şeyhlerine mülk dağıtacak kadar kudretli ve yetkili olduğunu göre o, Mengüçüklü hanedanına irsen yakın bir bey olmalıdır. Vakfa konu edilen arazinin sınırları şu şekilde ifade edilmiştir:

"Köse Köprüsü ta 'bir edilen mahalle, oradan nehr-i câri kenarını takiben Direk'e, oradan Sarı Taş 'a, oradan Gülce'ye, oradan İnce Yola, oradan Yoğun Pelit'e, oradan Koğaluca'ya, oradan Angut Gölü 'ne, oradan Kuru Köprü 'ye, oradan Yedi Pınar'a, oradan Delikçe Çakıl'a, oradan Çam Çukuru 'na, oradan Beşik Kıranı 'na, oradan Naric Kıranı 'na, oradan Gâvur Çıkırığı 'na, oradan mezkûr nehr-i câriye müntehi". (VD, 582/1: 105/72).

Mufassal tahrirlerin icmali olan bu defterin tarihi konusunda ihtilaf vardır. Tayyib Gökbilgin ve Bahaeddin Yediyıldız defterin tarihini 1520 olarak belirlerken, Defter-i Hâkânî Dizisi içinde tıpkıbasımı yapılmış nüshasında tarih 1530 olarak tespit edilmiştir. Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, 6 (1965), s. 54; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 13; 387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri-I, II, Ankara 1997.

Günümüzde Şebinkarahisar ilçesinin güneydoğusuna tekabül ettiği anlaşılan bu yerin sınır adları, bölgedeki Türk iskânının tarihi derinliğine işaret emesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu sınır tarifinden söz konusu arazinin kıraç olmayıp, genişçe, verimli ve sularının da bol olduğu anlaşılmaktadır.

Tur Sahrası'nın şimdiki sınırları tam olarak bilinmese de, vakfiye ve tahrir defterinde geçen adlardan hareketle bir kanaat oluşturmak mümkündür. 1569 tarihli tahrir defterinde *iki baştan Şeyh Sinan Zaviyesi vakfı* yazılmış olan Burdur köyü Emlak nahiyesine bağlıdır. Söz konusu nahiye, Karahisar kasabasının güney kısmına tekabül etmektedir. Ayrıca vakfiyede geçen *Köse Köprüsü ve Kuru Köprü*, kasabanın güneyinde Avutmuş Çayı üzerindedir. Bu durumda vakıf köy, Biroğul mahallesine yakın, şimdi toprak kayması yüzünden münhal bir hal almış bulunan sahada olmalıdır. Tur Sahrası da bu geniş alan içinde olmalıdır.

Vakfiyenin dua kısmında Pir Hasan ve Şeyh Sinan'ın mensup olduğu dinî anlayışın ipuçları verilmektedir. Bu kişilerin Kur'an ve sünnete bağlılığı özellikle belirtilmekte, ayrıca dünyanın geçiciliği, nimetlerinin tükenmeye mahkûm olduğu, Cennet hayatının ise sürekliliği vurgulanmaktadır.

Öte yandan vakfı tanzim eden Pir Hasan'ın kendi mülkü olan araziye Şeyh Sinan'a, ölümünden sonra oğluna ve neslinden gelen erkeklere vakfettiği, bu soyun sona ermesi (*inkırazı*) durumunda ise en yakın akrabaların bu haktan yararlanabileceği, ancak kadınların bundan istisna tutulduğu belirtmektedir. Burada küçük bir ayrıntı daha dikkat çekmektedir. O da vakıf gelirlerinden yararlanacak erkeklerde aranan şartlardır. Buna göre tevliyet görevine bakacak kişi Şeyh Sinan'ın birinci derece akrabası, yetenekli, dindar ve âlim (*salih, fâkih, ehliyet sahibi*) biri olmalıdır.

Söz konusu vakıf yerlerin, emirler ve vezirler de olsa hiç kimse tarafından kıyamete kadar satılamayacağı, hibe edilemeyeceği, rehin verilemeyeceği belirtilir. *Vakf-ı sahih* şartıyla vakfedilen bu yerlerin amacı dışında kullanılması veya atıl duruma düşürülmesi durumunda buna sebep olan kişiler Allah'ın, meleklerin ve insanların lanetine müstahak olacaktır.

2-Zaviye: Şeyh Sinan zaviyesinin ilk olarak nerede ve ne zaman kurulduğu konusunda çok açık bilgi yoktur. Ancak tarih boyunca bu zaviyenin personelinin Avutmuş Mahallesi'nde ikamet ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca Şeyh Sinan'ın mezarı burada, iki katlı özel mülk bir binanın hemen yanındadır. Vakfiyedeki sınır adları da bu konunun aydınlığa kavuşturulması hususunda bir fikir verebilir.

Şeyh Sinan zaviyesi hakkında en sağlıklı bilgiye, tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. Bölgede Osmanlı idaresinin kurulmasından sonra yapılan, 1485 tarihli ilk tahrir kaydında, *zaviye-i Şeyh Sinan, der nefis-i Kebfûniye* denilerek, zaviyenin merkezde bir yerde olduğuna işaret edilmiştir. Bununla zaviyenin kırsalda değil de kasaba ilişkisinde, Avutmuş mahallesinde varlığı kast edilmiş olmalıdır.

Ayrıca kasabada zaviyeye gelir kaydedilmiş dükkânlar ve malikâne statüsünde köy ve mezralardan söz edilmiştir (TT 37: 820). Daha açık bilgilere 1530 tarihli tahrir defterinde yer verilmiştir. Söz konusu defterde, *"Karye-i Burdur, vakfa ilhak olunmuştur. İki baştan, Şeyh Sinan zaviyesi şeyhleri PirîFakih ve Haydar ve Fazlı tasarruflarında. Bâ-berat-ı sultanî, hâsıl: 400"* (TT 387: 578) denilmiştir.

Buna göre Emlak nahiyesine bağlı Burdur köyünün tüm vergi gelirleri 400 akçedir ve bu miktar Şeyh Sinan zaviyesine gelir kaydedilmiştir. Bu tarihte köyde yerli kimse yoktur ve muhtemelen Avutmuş'ta oturan Şeyh Sinan ahfadı, yakınlarında bulunan köydeki arazileri ekip biçmektedir. Söz konusu zaviye şeyhliğine Pir Fakih, Fazlî ve Şeyh Haydar adlı dervişler bakmaktadır. 1569 tarihli tahrir defterinde yine Burdur köyünün -mezralar hariç- tüm gelirleri Şeyh Sinan zaviyesi şeyhleri tarafından tasarruf edilmektedir. Bu tarihte Burdur köyünde 14 vergi mükellefi tespit edilmiştir. Bunlardan Halil oğlu Hüseyin imam, kardeşi ise müezzindir.

Halk arpa ve buğday ekimi, arıcılık ve hayvancılık yaparak geçimini sağlamaktadır. Ayrıca dört mezra, iki çiftlik dört de zemin bu köyün sınırları içindedir. Bu haliyle genişçe ve verimli bir arazide kurulduğu anlaşılan Burdur köyünden elde edilen 3.010 akçe gelirin 1.610 akçesi Şeyh Sinan zaviyesine aktarılmıştır (TT 478: 175).

Tablo-4: Şeyh Sinan Vakfının Gelir ve Personel Durumu (1569)¹⁰

Zaviye Şeyhleri	Görevleri	Gelir Yazılmış Yerler	Miktar
Pirî Fakih, Haydar, Fazlî, Derviş Numan, Uhut, Mustafa, Reşit, Mehmet, Celaleddin, Halil, Derviş Ramazan, Derviş Aslan, Şakir.	Meşihat Tevliyet	Burdur Köyü	İki baştan Vakıf
Toplam			1.610

Sultan II. Selim devrinde (1569-1574) hazırlanan vakıf defterinde de bu bilgiler tekrar edilmiştir. Zaviye şeyhleri Pirî Fakih, Haydar ve Şeyh Fazlî bu tarihte de hayattadır. Onlarla beraber 16 kişilik bir derviş grubun daha burada görevli olduğu, hizmetleri mukabilinde vakıf yerleri ziraat ederek geçim sağladıkları ifade edilmiştir¹¹.

1642 tarihli avarız defterinde, Şeyh Süleyman ile birlikte Şeyh Sinan zaviyesinin de Avutmuş Mahallesi'nde aktif olduğu ifade edilmiştir. Zaviye personeli hariç 59 mükellefin oturduğu Avutmuş'ta bir grup gayrimüslimin varlığı dikkat çekmektedir. Bu tarihte Şeyh Sinan zaviyesi postnişininin kim olduğu açıkça belirtilmemiş, ancak 13 kişilik bir derviş grubu için *zaviyedâr-ı Şeyh Sinan* imlası kullanılmıştır (Öz vd 2008: 14).

İki zaviyenin aynı yerde 23 kişilik bir personel ile görev yapıyor olmasını, sadece din hizmetleri ile izah etmek mümkün değildir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Karadeniz limanlarından Şebinkarahisar'a, oradan da Kelkit Vadisi'ndeki İpek Yolu'na gidip gelen kervanlar, Avutmuş Mahallesi'nden şehre giriş yapmaktadır. Bu yüzden her iki zaviye de yol ve imaret hizmeti ile görevlendirilmiştir.

Nitekim civarda bulunan İmanlı köyü sakinleri de 1642 tarihinde *Nasuh Derbendi* denilen yol teşkilatı içinde onarım hizmetleri ile görevli yazılmışlardır. Bu köy Karahisar'dan Alucra'ya

BOA, TT, nr. 478, s.175; nr. 577, s. 8-9.

"Karye-i Burdur, tâbi-i Emlak, iki baştan, Şeyh Sinan zaviyesi şeyhleri Pirî Fakih ve Haydar ve Fazlî tasarrufederler. Ber-müceb-i defter-i atik. Haliyâ meşihat der tasarruf-u Derviş Numan veled-i İneyet ve Uhut veled-i Haydar ve Mustafa veled-i Mehmet ve Rasul veled-i Hasan ve Mehmet veled-i Abdülhay ve Halilullah veled-i İneyet. Ber-vech-i iştirak bâ-berât-ı sultânî. Haliyâ meşihat der tasarruf-u Derviş Halil veled-i İneyet ve Ramazan veled-i Mehmet ve Arslan veled-i Numan ve Şükür veled-i Himmetullah ve Mustafa ve Reşid ve Uhut. Ber-vech-i iştirak bâ-berât" Bkz. TT 557: 8-9.

giden yol üzerindeki Yıltarıç köyü civarında olmalıdır. Zira aynı tarihte Yıltarıç köyünden bir grup, İmanlı köyünden geçen Saydere Çayı üzerine kârgir bir köprü inşa etmişler, köprünün bakımından da sorumlu tutulmuşlardır¹².

Şebinkarahisar'ın 15 kilometre güneyindeki Melense (Hasanşeyh) köyünde yaşamış ilk dönem Türk dervişlerinden Şeyh Hasan'ın kurduğu zaviyenin, bu yolun Karahisar'dan sonraki kısmında imaret görevi üstelenmiş olması, zaviyelerin din hizmeti dışında oynadıkları fonksiyonu göstermesi bakımından ilginçtir (Barkan 1942: 299-300).

Tablo-5: Şeyh Sinan Zaviyesi Görevlileri (Avutmuş/1642)¹³

	Baba Adı	Adı	Görevi
1	Mehmet	Yahya	Zaviyedar
2	Mehmet	Mahmut (Yahya ile kardeş)	Zaviyedar
3	Şaban	Ali	Zaviyedar
4	Abdi	Şükür	Zaviyedar
5	Mehmet	İsmail	Zaviyedar
6	Halil	Süleyman	Zaviyedar
7	Hasan	Mehmet	Zaviyedar
8	Mahmut	Nasrullah	Zaviyedar
9	Ahmet	Bekir	Zaviyedar
10	Mehmet	Osman	Zaviyedar
11	Hasan	İsmail	Zaviyedar
12	Nasuh	Uğurlu	Zaviyedar
13	Mustafa	İsmail	Zaviyedar

3-Şeyh Sinan Nesli: Şeyh Sinan'ın nesebi ve nesli konusunu aydınlatacak fazla belge yoktur. Onun Mencüklü hanedanı ile kan bağı var mıydı, bunu da bilemiyoruz. Vakfiyenin son kısmında, 1316 yılında zaviye şeyhliğine ve vakıfyöneticiliğine Şeyh Alâeddin adlı şahsın baktığı, bu kişi için *evlâd-ı vâkıftan* denilerek, Şeyh Sinan soyundan geldiği bilgisine yer verilmektedir¹⁴. Bu tarihten 16. yüzyıl başlarına kadar Şeyh Sinan nesebi konusunu açıklayacak bilgiden de yoksunuz. 1530 tarihli tahrir defterinde Piri Fakih, Haydar ve Fazlî adlı üç şahıs için "*Şeyh Sinan zaviyesi şeyhleri, bâ-berât-ı Sultânî*" ifadesine yer verilerek (TT 387: 578), bu kişilerin vakfiye şartlarına uygunluğu teyit edilmektedir.

1569 tarihli tahrir defterinde Şeyh Sinan zaviyesi şeyhlerinin, zaviyenin bulunduğu Avutmuş köyü ile sınır olan Burdur köyünde oturdukları, mezra gelirleri dışında köyün tüm gelirlerinin bu kişiler tarafından tasarruf edildiği ifade edilmiştir. Bu tarihte Şeyh Fazlî, Şeyh Haydar ve Şeyh Pirî

¹² "Zikrolunan karye âyende ve revendenin menzilgâhı ve ebna-i sebin karargâhı olmağla, İmanlı Köprüsü'nün kârgir binâsını kendü elleriyle binâ edüp ve ba'del- yevm meremmata muhtaç oldukça tamir ve terminin kendü elleriyle ta'mir ve termin itmek üzere avârız-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muaf oldukları.." Bkz. M. Öz vd 2008: 15-16.

¹³ Öz, Mehmet-Acun, Fatma, Orta Karadeniz, VII, s. 14-15.

¹⁴ Bir çalışmamızda vakfiye tarihine bakarak Şeyh Sinan'ın 14. yüzyılın başlarında hayatta olduğunu ifade emiştik (Bkz. M. Fatsa, *Osmanlı Vakıfları*, s. 192). Ancak bu gün, bu fikrimizden sarf-ı nazar ettiğimizi ifade etmek isterim.

Fakih hayattadır. Onlarla beraber 10 kişi daha zaviyede görevlidir ve vakıf mirasçısı yazılmıştır¹⁵. 1642 tarihli avarız kayıtlarında 13 kişi vakıf mirasçısı olarak kayda konu olmuştur (Tablo: 5) (Öz vd 2008: 15-16).

D- Zaviye Yapıları

Söz konusu iki zaviyeden bu güne gelebilmiş fazla bir kalıntı maalesef yoktur. Yakın dönemde amatörce tamir edilmiş Şeyh Sinan ve Şeyh Süleyman türbeleri haricinde, en önemli eser Avutmuş Behramşah Camii'dir. Ayrıca buradan geçen umumi yol üzerindeki taş köprülerden bazıları mevcudiyetini korumaktadır.

Avutmuş Çayı üzerindeki taş köprünün adı, tahrir defterlerinde *Görce* (جورج-جس) *Köprüsü* şeklinde geçmekte ve köy halkı buranın bakımından sorumlu olduğu ifade edilmektedir¹⁶. Avutmuş'tan geçerek şehre ulaşan umumi yol üzerinde iki adet de imarethanenin varlığına işaret edilmiştir. Muhtemelen zaviyeler içindeki imarethanelerin, buradan gelip geçen (*'âyende verevende*) yolculara hizmet için tesis edildiği anlaşılmaktadır. 1642'de Saydere üzerinde Yıltarıç köylüleri tarafından yapılmış olan İmanlı Köprüsü de, bu yola hizmet vermiştir (Öz vd 2008: 16). Söz konusu köprünün zaman içinde gövdesi yıkılmış, bu güne ayakları kalmıştır.

Malazgirt Savaşı'ndan kısa süre sonra Türk iskânına konu olan bölgede, yapılan ilk cami olma özelliğine sahip Behramşah Camii, Şeyh Süleyman ile yakın akraba olan Muzaferüddin Mehmet Behramşah tarafından 1148'de ibadete açılmıştır. Bölgenin Osmanlı idaresine girmesinden sonra yapılan ilk vergi kaydında (1485), Mevlâna İldam adlı şahsın burada *imam*, Mehmet adlı bir şahıs da *mülâzım* (hizmetli) kaydedilmiştir (TT 37: 826). 1547'de cami ve zaviyede görevli yedi kişiden, 1569'da ise 16 kişiden söz edilmiş, ancak bunların görev durumları açıkça belirtilmemiştir (TT 557: 9-10; TT 482: 26). 1547'de Eski Çiftlik adlı bir arazinin 400 akçe olan geliri, Behramşah Camii imamı Şeyh Durdu oğlu Mevlâna Kasım için ayrılmıştır (TT 255: 87).

1845 tarihli nüfus kayıtlarında, Avutmuş Mahallesi halkından beş kişi burada görevli gösterilmiştir. Bunlardan eski imam Mustafa Efendi'nin oğulları Mahmut Efendi, Ahmet Efendi, İbrahim Efendi *müşterek imam*; Molla Mustafa ise *hatip* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Halil oğlu Molla Hüseyin adlı bir başka kişi de dördüncü imamdır (NFS.d 1060: 83-84). Halen ibadete açık vaziyette olan cami 1978'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Karpuz 1988: 15-16).

Şeyh Süleyman zaviyesi ve medresesinden bugüne ulaşmış herhangi bir kalıntı yoktur. Ancak türbe, yenilenmiş haliyle tarihi Avutmuş mezralığında bulunmaktadır. Yol yapım çalışmaları sırasında büyük ölçüde yıkılan Avutmuş Hamamı'nın da, zaviye müstemilatından olduğu tahmin edilmektedir¹⁷.

Söz konusu bu kişiler: Abbas oğlu Derviş Numan, Haydar oğlu Uhut, Mehmet oğlu Mustafa, Hasan oğlu Reşit, Abdülhay oğlu Mehmet, Abbas oğlu Halilullah, Abbas oğlu derviş Halil, Mehmet oğlu Derviş Ramazana, Hüsnüallah oğulları Derviş Arslan, Reşid ve Şakir (TT478: 175).

"Mezkûr karye halkı, karyede vaki'olan Görce (Şî'-u) Köprü demekle ma 'lum..." Bkz. TT478: 39.

Sözlü bilgiler: Halk Eğitim Müdürü Sayın Sabri Camcı'dan temin edilmiştir.

Şebinkarahisar'daki Osmanlı dönemi yapıları inceleyen arkeolog Haşim Karpuz, çalışmasında Cami'den de kısaca bahsetmiştir. Son cemaat yeri ve kare planlı bir harimden meydana gelen yapının, son şeklini Osmanlı döneminde aldığı, ancak yaşanan depremlerde zarar gördüğü, ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında ise tahrip edildiği bilgilerine yer vermiştir (Karpuz 1988: 15-16).

Vakfiyede ve tahrir defterlerinde açıkça belirtilmemiş olsa da Şeyh Süleyman vakfına bağlı küçük bir de medreseden söz edilebilir. Nitekim 1569 tarihli tahrirde Avutmuş köyünde oturan Mevlâna Ahmet adlı ilmiye mensubu bir kişinin *müderres* ve *vâiz* olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca Şeyh Sinan vakfı mirasçılarından Piri Fakih de *ilmiyeden* yazılmıştır ve muhtemelen buradaki medresede hizmet vermektedir (TT 478: 39).

Bu çalışma ile doğrudan ilişkili olmasa da Mengüçöklüler devrinde yapıldığı bilinen önemli eserlerden biri de Taş Mescit'tir. Mengüçöklü hanedanından Melik Ahmet Bey tarafından kale eteğinde yaptırılan mâbedin inşa tarihi 1366 olarak bilinir (VD 582: 192/126; VD 484: 411). Sultan II. Selim devrinde (1569-1574) yapılan vakıf kayıtlarında burada, günlük dört akçe alan bir imam, iki akçe alan bir hatibin görevli olduğu, bu kişilerin Hacıhalim ve Bülbül mahallelerinde ikamet ettikleri haber verilmiştir (TT 557: 18; TT 478: 23-26)¹⁸.

1845 tarihli nüfus kayıtlarında Taş mahallede oturan Mehmet oğlu Ahmet Hulusi Efendi, bu mescidin imamı olarak kayda konu edilmiştir (NFS.d 1060: 35). 1988 yılı kış aylarında yıkılan bu eserin mihrabı, kapı mukarnasları şehirdeki Müftü Camii'nde kullanılmıştır. Haşim Karpuz, Taş Mescit'in bir tekke yapısı olabileceğini ve kitabesinin Rumlar tarafından yok edildiğini nakleder. Hurufat defterlerinde yer alan kayıtlar, mâbedin 19. yüzyılda açık olduğuna işaret etmektedir (H.D 554: 103; Karpuz 1988: 16).

Melik Ahmed Bey mescidin giderleri için vakıflar tahsis etmiştir. 1418 tarihine tekabül eden bir vakfiyede, *Kebfuniyeli Mehmed bin Abdullah* adlı hayırsever bir kişinin bu mescide dükkân, tarla gibi gayrimenkuller vakfettiği belirtilmiştir (VD 582: 192/126; VD 484: 411/38).

Değerlendirme:

Bu kısa çalışma içinde Şebinkarahisar'da yaşamış ilk dönem Türk dervişlerinin, devletin desteğini de alarak, yürüttükleri *kolonizasyon* faaliyetlerine yer verilmiştir. Başlangıçta aslî görevi iskân faaliyeti olan bu derviş grupların kurduğu zaviyeler, zamanla duyulan ihtiyaca göre şekillenmiş, dinî görev dışında başka görevlerle de sorumlu hale getirilmiştir.

Bu kurumların Osmanlı tarihi boyunca, yollar ve dereler üzerine köprüler inşa eden, gelen geçen yolculara¹⁹ imaret hizmeti sunan ve camilerde hatiplik, imamlık; medreselerde müderreslik yapan çok sayıda personel istihdam ettikleri görülmektedir. Eski kaynaklarda açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen bu kurumlarda yetişen ilmiye ve sûfiye zümresine mensup kimselerin Giresun'un

II. Selim (1566-1574) devrinde hazırlanmış vakıf defterinde bu mabetten " *Vakf-ı Taş Mescit der nefis-i Karahisar-ı Şarki*" ifadeleri ile bahsedilmiş, tahsis edilen dükkân ve arazilerden bahsedilmiştir. Bkz. TT557: 18.

Karahisar-Giresun ticaret yolu için bkz. Fatma Acun, "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinden Karahisar", *Belleten*, LXV/242, (Nisan 2001), s. 186-187.

başka yerlerinde de hizmette bulunduklarını söyleyebiliriz. Nitekim Karadeniz sahiline bakan coğrafyanın Türkleşmesi, buradan çevreye yayılan yolları kullanan aşiretler ve bu aşiretler içindeki dervişler ve ulema vasıtasıyla mümkün olmuştur. Bu yüzden tahrir defterlerinde sıkça karşımıza çıkan ve dikkati çeken *Karahisarî* nispeti buna işaret etmektedir²⁰.

Türk kolonizasyon hareketinin öncüleri olan bu dervişlerin, üst düzey yöneticilerden sürekli destek gördükleri anlaşılmaktadır. Bu amaçla bazı köylerin tüm gelirleri, bazılarının da malikâne hisseleri vakfedilerek bu dervişlerin tasarrufuna bırakılmıştır. Bu çalışmada ele aldığımız Şeyh Süleyman Zaviyesi'nin 1569 tarihi itibarıyla dokuz ayrı vergi ünitesinden 12.414 akçe geliri vardır (tablo-2). Bu rakamlar, devrin kudretli tımarlı sipahilerinin bir yıllık gelirine denktir²¹. Önemli bir servete hükmettiği anlaşılan Şeyh Süleyman'ın, Mengüçlü ailesi ile kan bağı da dikkate alındığında, aslında münzevi bir derviş olmaktan ziyade, *misyoner ve mücahit* hüviyeti daha fazla dikkati çekmektedir (Barkan 1988: 134).

Şebinkarahisar yöresinde dinî ve sosyal alandan hizmet veren kurumlar, elbette sadece bu iki vakfa bağlı zaviyeler değildir. Kaza genelinde *ahi ihvanân*, *sâdât-ı izâm* ve *mülâzımân* kaydedilmiş grupları da dikkate almak gerekir (Acun 2006: 79-80). 1569 yılı kayıtlarında adı geçen Şeyh Yusuf zaviyesi kasabaya yakın bir yerde, Şeyh Hasan zaviyesi Melense köyünde aynı amaca hizmet emişlerdir. Yakın civarda Çamoluk Eğnir köyünde Şeyh Abdurrahman zaviyesi, Alucra Zun (Boyluca) ve Zıhar (Çakmak) köylerinde Çağırğan zaviyeleri burada kaydetmemiz gereken başlıca kurumlardır (TT 478: 105, 135-136, 146-147).

İçinde bulunduğumuz modern çağda belediyelerin ve merkezî hükümetlerin icra ettiği birçok görevin, bağış ve gönüllülük esasına dayanan vakıf kurumları ve zaviyeler vasıtasıyla yürütüldüğü, böylece devrin şartlarına göre sosyal yaşamın kolaylaştırılmaya çalışıldığı bu bölgede de gözlenen bir gerçektir. Bu yüzden tarihimizin ve kültürümüzün simgesi olan şahsiyetlere dair bilgilerin yeni kuşaklara aktarılması, geçmiş ile gelecek arasında sağlam fikrî ilişki kurma fırsatı sunmuş olacaktır.

1455'de Kırık nahiyesi Kozalan köyü Şeyh Keremüddin zaviyesi personelinden Ahmet Karahisarî; Toğdulu (Yuva) köyünde İsmail Karahisarî gibi isimler bu duruma işaret etmektedir. Bkz. TT 13: 410, 420. Ayrıca Kırık nahiyesi Hacıköy'de kurulmuş olan Hacı İlyas zaviyesi vakfiye ve sair evrakı arasında, Akkoyunlu devletinin Karahisar (Kögoniya) valisi Ahmet Bey'e atıflar yapılmaktadır. Bkz. VD 2113: 333.

TT 39-40. Buna karşın Şeyh Sinan zaviyesi personeli, sadece Burdur adlı bir köyün 1610 akçe tutan vergi gelirleriyle yetinmek durumundadır (TT 175).

KAYNAKLAR

1- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA),

- *Tapu Tahrir Defteri* (=TT),
- No (=nr): nr. 37, s. 820, 826-827; nr. 387, s. 575, 578, 580, 581, 596; nr. 557, s. 8-10, 18; nr. 478, s. 23-26, 39-40, 105, 115, 135-136, 146-153, 175; nr. 255, s. 86-87, 98; nr. 482, s. 26.
- *Nüfus Defteri* (=NFS.d), nr. 1060, s. 35,83-84.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (=VGM),

- *Vakıf Defteri* (=VD), nr. 581/2, s. 296/298; nr. 582, s. 105/72; nr. 484, s. 411/38; nr. 192/126; nr. 2113, s. 333.
- *Hurufât Defteri* (=HD), nr. 554, s. 103.

2- Kitaplar ve Makaleler

- 387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri-I, II, Ankara 1997.
- **Abdizade Hüseyin Hüsameddin**, (2007), *Amasya Tarihi*, II-III, (Yayın: M. Aydın-G. Aydın), Amasya.
- **Acun, Fatma**, (2006), *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara.
- **Acun, Fatma**, (2001), "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", *Belleten*, LXV/242, (Nisan), s. 161-192.
- **Aziz b. Erdişir-i Esterebadî**, (1990), *Bezme u Rezm*, (terc: M. Öztürk), Ankara.
- **Barkan, Ömer Lütfi**, (1942), "İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, s. 279-304.
- **Evliya Çelebi**, (1993), *Tam Metin Seyahatnâme*, II, İstanbul, s. 677.
- **Fatsa, Mehmet**, (2008), *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun.
- **Gökbilgin, M. Tayyib**, (1965), "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, VI, s. 54.
- Örneği", *Belleten*, LXV, 242, Ankara, s. 161-192.
- **Okutan, Hasan Tahsin**, (1948), *Şebinkarahisar Tarihi ve Coğrafyası*, Giresun.
- **Karpuz, Haşim**, (1988), "Şebinkarahisar'da Türk Devri Yapıları", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun, s. 327.
- **Turan, Osman**, (1980), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul.
- **Şemseddin Sami**, (1316), *Kamûs'ül-Âlam*, IV, İstanbul.
- **Yediyıldız, Bahaeddin**, (1985), *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara.
- **Yücel, Yaşar**, (1989), *Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet, Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara.
- **Öz, Mehmet-Acun, Fatma**, (2008), *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları, VII, Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avarız Defteri (1642-43 Tarihli)*, Ankara.